

Az etnikai erőszak megértése. Félelem, gyűlölet és sértettség a huszadik századi Kelet-Európában

*Petersen, Roger D.: Understanding Ethnic Violence. Fear, Hatred and Resentment
in Twentieth Century Eastern Europe. = Cambridge University Press*

A könyv létrejöttében két dolog játszott jelentős szerepet, az egyik egy intuíció, hogy az érzelem az emberi természet alapvető része, az etnikai erőszakkal és konfliktussal kapcsolatba hozható. A másik pedig az az alapvető kérdés: milyen mikromechanismusok játszottak szerepet Kelet-Európa homogenizálásában a XX. században. Miközben igaz, hogy a végkimenetelben a németeknek és a szovjeteknek kritikus szerepük volt, sok esetben a szomszédok támadtak egymásra bármilyen külső erő irányítása nélkül. Ezek az esetek segítenek azoknak a mechanizmusoknak a megértésében, melyek az egyéneket etnikai erőszakban való részvételre készítették.

A könyv, szemben azzal az elképzeléssel, hogy az etnikai konfliktusokat a sötétség erői okozzák, más feltételezésekkel él megjelenésükre vonatkozóan. Az etnikai harcban való részvétel motivációját az emberi természetből vezeti le, és kijelenti, hogy mindaddig, amíg nem ismerjük fel, az etnikai erőszak elkövetése mindannyiunkban benne rejlik, mindig meg fogunk lepődni a „sötét korok” erőinek felbukkanásán. Ami még ennél is fontosabb, nem tudunk majd hatékony korlátokat és ellenszereket kidolgozni.

A könyv négy modellt mutat be, melyek mindegyike egy olyan folyamatot ír le, amelyek az egyéneket erőszakos vagy büntető lépések elkövetésére ösztönzik más etnikumok ellen, és mind egy-egy érzelmen alapul. A *Félelem-történet* a nemzetközi kapcsolatok biztonsági dilemma-elméleteiből szűrhető le. A *Gyűlölet* az „ösi gyűlölet”-nézetre épül; a *Sértettség* a szociálpszichológiából alakít ki koncepciókat; a *Düh* elsősorban a frusztrációt és agressziót összekapcsoló pszichológiai elméletekből ered. Valójában mindegyikük egy társadalmi folyamat leírása, mely arról szól, hogy az egyének hogyan kezelik az információt, hogyan emelnek ki egy célt, és hogyan következik be etnikai erőszak vagy diszkriminatív lépés.

Az etnikai konfliktusok kialakulásában nemcsak ez a négy érzelem játszik szerepet, és nem mindig az érzelem a legfontosabb tényező az etnikai ellenségesség kirobbantásában. A központi kérdés azonban ebben a könyvben az, hogy emberek miért követnek el brutális és megalázó cselekedeteket más etnikumhoz tartozó egyének ellen. A négy említett érzelem vizsgálatára a szakirodalom és a népi bölcsesség alapján került sor.

A könyv elméleti megközelítése a huszadik századi, kelet-európai etnikai konfliktusok megértését célozza. Az esetek az 1905-ös orosz forradalomtól Jugoszlávia 1990-es években bekövetkező összeomlásáig terjedő időszakot ölelik fel.

Kelet-Európa modern időszakában az etnikai erőszak formáinak megmagyarázásához a motivációkat és a korlátokat is meg kell érteni, melyek közül az itteni események megértéséhez talán az előbbi a fontosabb. Az érzelmeken alapuló megközelítés elsődleges célja a különféle motivációk összehasonlítása és értékelése. Általában mindenki nagyon vágyik néhány alapvető dologra: a biztonságra, az egészségre és az önbecsülésre. Az érzelmelek segítik az egyéneket, hogy egyik vágyukat a másik elébe helyezték. Az érzelmelek ilyen felfogása számos probléma megoldására nyújt segítséget. Az érzelmelek magyarázzák meg azt is, hogy egy probléma hogyan és mikor válik dominánssá, valamint a konfliktusok mögött rejlő egyének lényegi vonásainak kifejezését. Az etnikai erőszak elkövetői mind arra az alapvető lényegre kifejező következtetésre jutnak, hogy „Én X tagja va-

gyok, ő Y tagja, és Y tagjai az erőszak célpontjai”. Ezenkívül az érzelem sok kritikus, erőszakos kelet-európai esemény spontán, mégis irányított és céltudatos jellegére is próbál magyarázatot adni. Az érzelem összehangolja a motivációkat, és egyének sokaságát egy irányba mozdítja el, az érzelem helyettesíti a vezetést. Az érzelem alapú leírások azt is megmutatják, hogy a közös tapasztalatok az erőszak „igazságosságának” közös megértését és a célpont meghatározását is biztosítják.

Erőszakos események leírásából a szerző arra a következtetésre jut, hogy a csőcseléknek nincs szüksége vezetésre, látszólag átlagembereket készítették erőszak elkövetésére, melyet ők később megbántak. Ennek kapcsán teszi fel azt a kérdést, hogyan magyarázható egy viselkedés, melyet később megbánnak. A leírások az etnikai erőszak más vonatkozásaira is rámutatnak, így a korlátok hiányára, ami Kelet-Európában is megfigyelhető, hiszen a legtöbb eset az állam meggyengülése során fordult elő. A korlát hiánya nagyon fontos, de csak része az egésznek. Miközben Kelet-Európa többször tapasztalhatta a birodalom és az állam összeomlását, megszállásokat és újbóli megszállásokat, a háborús káosz számos esetét, etnikai erőszak nem mindig tört ki.

Ahogy az esetek több ízben rámutatnak, a korlátok leomlását gyakran kíséri egy hallgatóságos megállapodás az erőszak „megfelelő” célpontjával kapcsolatban, mely adott típusú és hitű emberekre irányul. Emberek sokasága által átélt érzelem közös meggyezést alakíthat ki arra vonatkozóan, hogy egy etnikai csoport ellenség, és valamilyen támadásra vagy büntetésre rászolgál. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy gyakran szomszédok támadnak egymásra, de az erőszak elindításában kívülállóknak van szerepük.

A könyv két nagy részből és a következtetések levonásából áll. Az első rész az elméletet fogalmazza meg, az etnikai konfliktus érzelmeken alapuló megközelítésének általános jellemzőiről szól. A négy érzelmen alapuló modell, az ismert szakirodalom kivonata nagyrészt már ismert, és így nem tekinthető újnak.

A második rész két célt tűz ki. Egyrészt az etnikai konfliktusok zavarbaejtő változatosságát próbálja megmagyarázni elég szűk idő és tér keretében. A magyarázat itt az egyéni elkövetőket és adott etnikai cél ellen, meghatározott időben elkövetett cselekedeteiket összekapcsoló okozati mechanizmusok meghatározását jelenti. Másrészt, konfliktusokat hasonlítanak össze, hogy megértsék, miért válik egy modell dominánssá egy másikkal szemben egy adott időszakban, majd ez hogyan változik időben és térben.

Az összehasonlítás céljából a könyv hat időszakra összpontosít, melyeken belül változik az állam stabilitása és politikája, illetve az erőszak mértéke és fajtája. Két változás, a modernizáció és háború határozza meg leginkább a választóvonalakat. A XIX. század közepe óta a modernizációs folyamat lassú volt Kelet-Európában, melyet gyors megrázkódások kísértek. Közülük a két világháború és a kommunizmus összeomlása voltak a legfájdalmasabbak, és etnikai erőszakos cselekmények is elsősorban ekkor fordultak elő. A köztes időszakokban az állam gyakran követett diszkriminatív etnikai politikát.

Az említett hat időszak közül az első a többnemzetű birodalom modernizációja, amikor művelt emberekre és nagy létszámú hadseregre volt szükség. Ez a politika kapcsolatokat épített ki a korábban viszonylagos vidéki elzártságban élő emberek között. Az állam stabilitásának ezen időszakában viszonylag kevés etnikai erőszak robbant ki.

A második időszak az első világháború és a birodalom összeomlása, amikor a korlátok leomlásával gyakran került sor erőszakos eseményekre, melyek nem egyértelműen voltak etnikaiak, hanem sok esetben politikai felhangot kaptak.

A harmadik időszak a háborúk között nemzetivé váló államok kora. Az újonnan született nemzetállamok etnikailag diszkriminatív politikát vezettek be. Ismét bebizonyosod-

dott, hogy egy működő állam esetén, említésre méltó kivételektől eltekintve, ritka az etnikai erőszak.

A negyedik időszakot a megszállások és a háború időszakát, Hitler és Sztálin szorításában, megszállások sorozata és példátlan erőszakhullám jellemezte Európa történetében. A megszállások közötti átmeneti időszakokban rengeteg etnikai erőszak fordult elő, melyek jellegükben egyértelműen etnikaiak voltak, és talán kissé vitatható mértékben tömegesek.

Az ötödik időszakot, a kommunista uralmat, amikor a régió nagy részét Moszkva irányította, viszonylagos etnikai békesség jellemezte.

A hatodik időszak a kommunizmus összeomlása. Az államok felbomlását, kimenetelét tekintve nagyon jelentős eltérések jelentkeztek. A balti államoknál, Csehszlovákiában békés úton ment végbe ez a folyamat, Jugoszláviában egyértelműen etnikai háborúskodás során öldöklésre került sor.

Az ezt a részt alkotó fejezetekben az erőszakot és diszkriminációt vizsgálják a huszadik században, a balti országokban, Csehszlovákiában, az elemzés során a különféle állampolgársági és nyelvi politikákra is kitérnek. Külön fejezet foglalkozik Jugoszláviával az V. és VI. időszakokban. Arra a kérdésre keresik a választ, hogyan alakult ki a katasztrófa, és ebben a tömegekre ható érzelmek milyen szerepet játszottak. Ez a fejezet vezet el a következtetések levonásához is.

A fejezet az etnikai konfliktusok tanulságaival, az érzelmi alapú megközelítéssel foglalkozik, mely nagy számú esetet igen tág időtávban vizsgál. A módszertani kihívásokat és kérdéseket is felsorolja, Jugoszláviával kapcsolatban az elítelt szerepét az érzelmek keltésében és manipulálásában is felveti. A könyv végül a megelőzés lehetőségét tárgyalja, vajon a megismert tanulságok felhasználhatók-e a ma Kelet-Európában formálódó politikai és társadalmi intézményeknél, és a külső beavatkozásnak milyen lehetőségei vannak.

Összességében elmondható, hogy ez a könyv nem a politikáról szól. A könyv két szinten az egyéni és makrostrukturális szinten vizsgálódik. Az érzelmek az egyéni szintek, és a könyv ezeknek az egyéni szintű mechanizmusoknak a befolyását próbálja megérteni a modernizáció, az állam-kialakulás és az állam-összeomlás változásai közepette. A politika általában középszinteken jelenik meg. A könyv sikere talán az a jelzés lesz, hogy a politikának nincs olyan nagy szerepe, mint ahogyan azt sokan gondolnák. Az etnikai erőszakkal az erősebbekkel a gyengébbekkel szembeni fellépésével kapcsolatban foglalkozik a könyv. A kérdés inkább a motiváció, mint a kockázatsökkenetés körül forog, olyan elkövetőket mutat be, akik akarták az erőszakot egy etnikailag meghatározott csoport ellen. A mű központi kérdése éppen az, hogy miért akarták ezeket a cselekedeteket. A válaszban egy olyan mechanizmus, az érzelem szerepel, mely magyarázatot ad a motiváció módosulására.

Galló Judit

Dichotómiák és paradoxonok: a Nyugat és az iszlám

Xing, Li: *Dichotomies and Paradoxes. = The West and Islam Global Society*, 16. vol. 2002. 4. no. 401–418. p.

A XX. század vége óta a világ három különböző hatalommal és hatással bíró globális erő megjelenésének tanúja. Az első majdnem mindennek a nyugatosítását jelenti, globális méretekben. Sokak szerint ez a modernizmus végső korszaka, és nem a posztmoderniz-

mus kora. A második a radikális iszlamizmus világméretű terjedése, mely a hidegháború befejeztével a Nyugatot újonnan fenyegeti. A világ népességnek 19,2–22 százaléka moszlim, és a második legnagyobb vallást képviselik, számuk évente 2,9 százalékkal nő, míg a világ lakosságáé 2,3 százalékkal. Az iszlamizmus különféle formákban jelenik meg különféle országokban, és a következmények az egyik országban súlyosabbak, mint másokban. A harmadik erő Kína globális jelenléte. Kína szakadatlan gazdasági növekedése a XX. század vége óta segítette nagyhatalmi megjelenését a világpolitikában. Hatalmát inkább reál, mint ideológiai értelemben mérik. Sokak véleménye szerint Kína áll az Egyesült Államok külpolitikai figyelmének központjában, átvéve Oroszország helyét. A Nyugat számára a fontos kérdés, hogy Kína integrációja a kapitalista világba demokratizálódást vagy kihívást jelent a kapitalista világrenddel szemben.

A tanulmány az első két erővel foglalkozik, melyet Huntington a civilizációk összeütöközéseként ír le. Liberális politikusok számára a Szovjetunió bukása után a világ jobb, de nem szükségszerűen biztonságosabb helyé alakult át a lator államok fenyegetése és az iszlamizmus növekedése miatt. Ez a felfogás nemcsak a nyugati külpolitikát, hanem az etnikai integrációra vonatkozó belpolitikát is befolyásolja.

Masoud Kazemzadeh három jelentős paradigmát említ az iszlám fundamentalizmus tanulmányozása során: 1. az iszlám kivételesség, mely szerint az iszlám világ alapvetően eltér a világ többi részétől, az iszlám nem egyszerűen egy vallás, hanem egy életmód; 2. az összehasonlító fundamentalizmus, amikor az iszlám mozgalmakat a vallásos jobboldal felemelkedése részének tekintik. A különféle vallási jobboldali mozgalmakat a demokrácia, a polgári szabadságjogok, a nők jogai, a tudományos fejlődés fenyegetésének tekintik; 3. osztályelemzés, amikor az osztályra és az osztályharcra összpontosítanak, mely az iszlám fundamentalizmust megmagyarázza. Ezt a paradigmát vallók a társadalmi-gazdasági osztályt szimptomának tartják, érveik szerint a Közel-Keleten egyének és ősi csoportok először politikai hatalmat szereztek, azután meggazdagodtak, gazdag kereskedőkké, földbirtokosokká vagy kapitalistákká váltak.

A Nyugat és az iszlám kapcsolatával foglalkozó irodalom elsősorban ellentétpárokot mutat be. A szeptember 11-i terrortámadás után a Nyugat még ördögibb színben tünteti fel az iszlámot, a modernizmus hiánya, a világi értékek elutasítása a kritika legfőbb tárgya.

Ez a tanulmány egyrészt egy analitikus keretet hoz létre a vallás, az etnikai hovatartozás és a fundamentalizmus terjedésének megértéséhez, másrészt leírja, hogy annak következtében, hogy a fő nyugati vallások eredetüket tekintve nem „nyugatiak”, nyugaton a szekularizáció a vallási reformáció történetét jelenti. Paradox módon viszont a nyugatról eredő piaci kapitalizmus, mely a vallási merevségtől elszakadva alakult ki, dogmatikus vallássá válik. Ennek következtében a nyugat és az iszlám konfliktusát, két vallás: az iszlám megújulás és a piaci kapitalizmus közötti háborúként lehet leírni.

A tanulmány történelmi áttekintést nyújt a modern, világi társadalom kialakulásáról, mely a vallás és az állam szétválasztásához vezetett, a világi társadalmakban a vallás szerepe alárendelt az állam érdekeihez képest. A Nyugat ezt más népekre is ráerőltette katonai, gazdasági gyarmatosítás, kulturális és oktatási befolyás révén. Az áttekintés során a feudális rendszer összeomlásának és az egyház fokozatos marginalizálódásának okaként az írás számos fejleményt sorol fel: a tudományos forradalmat, a reneszánszt és a szellemi felszabadulást, valamint az ipari forradalmat.

A Nyugat szekularizációjával kapcsolatban, a történelmi tényeken kívül, a tanulmány azt is megemlíti, hogy nyugaton soha nem jött létre egyetlen vallás sem, bár sok jelentős politikai ideológia alakult ki. Mivel a kereszténység eredetét tekintve nem volt nyugati, a keresztény valláson belül lehetőség volt reformációra, mely a protestantizmus kezdetét

jelezte. Max Weber tanulmányozta ezt a folyamatot, és kapcsolatot látott a protestantizmus, különösen a kálvinizmus és a kapitalizmus kialakulásában Európában. Weberen kívül Hegel és Marx is kulturális vonatkozásokkal magyarázta, hogy a nyugati társadalmak korábban iparosodtak, mint a világ többi része. Véleményük szerint a hagyományos vallások, kultúrák és társadalmi minták strukturális akadályt állítottak a kapitalizmus fejlődése elé. A modern kapitalizmus, szintén Weber nézete szerint, szemben áll a kálvinizmussal és a vallással általában. A Nyugat politikája általában hatalom, kormány, nemzeti érdekek és patriotizmus formájában jelenik meg, nem az eredeti keresztény elvekre épül. A nyugatról érkező segélyeknek is több közük van a nemzeti érdekek racionális kivetítéséhez, mint a keresztény jótékonsághoz. Ugyanígy Amerika terrorizmus-ellenes háborújának is kevesebb köze van a moralitáshoz, értékekhez és igazsághoz és több a geopolitikához és az olajhoz.

A vallás és a politika szétválasztása ugyanaz, mint a politika és a demokrácia szétválasztása a nyugati demokráciákban, mely a liberális politika felfogása. Ez azonban egy új és alapvetően deformált vallás, az erőteljes individualizmus kialakulását fedi el. Ennek a hitrendszernek nemcsak az iszlámmal, hanem a nem nyugati kultúrákkal általában van problémája. A terrorizmusról szóló viták a vallás, az állam és a politika kapcsolatáról szóló kérdésekhez kötődnek.

Ennek kapcsán a szerző azt a kérdést veti fel, hogy minden vallást és kapcsolatát meg lehet-e ítélni a szekularizációval kizárólag a kereszténység tapasztalatai alapján. Sok filozófia és vallás, beleértve az iszlámot, a kereszténységtől eltérően nem osztja azt a nézetet, hogy a vallás csak személyes hit kérdése, és a cselekedetek elválaszthatók a hittől.

A Nyugaton általános vallás, állam szétválasztása a világ sok részén ismeretlen. Jeruzsálem irányítását, például az arabok és az izraeliek is érzelmileg közelítik meg, a palesztin–izraeli konfliktus is kevésbé lenne bonyolult, ha vallási kérdésektől mentes lenne.

A kapitalista rendszer, igen érdekes módon dogmatikus vallássá kezd válni; az amerikaiak számára a piaci kapitalizmus egy fajta vallássá, fundamentalizmussá alakul. Furcsa módon a racionalitás, mely szakított a teológia-mítosszal és segítette a kapitalizmus virágzását, a kapitalizmusba vetett szent hitté vált. Ezt az eltúlzott hitet Soros György is, aki a szabad piaci ideológiára mint „piaci fundamentalizmusra” utal, kritizálja.

Harvey Cox több hasonlóságot lát a vallás nyugati teológiai doktrínája és a modern piaci ideológia között: mind az Istent, mind a piacot teljhatalommal rendelkezőnek tartják; mind az Istenről, mind a piacról úgy gondolják, hogy minden ismeret és igazság birtokában van; az Isten és a piac is rendelkezik a mindenütt jelenlét képességével.

A piacot teológiaiilag a természeti törvény szintjére emelték. Így a piac mint egy „lát-hatatlan kéz”, Isten kezéhez hasonlóan, a végső igazságot bírja.

Mára a piaci kapitalizmus valódi globális rendszerré vált, vallás is lett, ahol eltérő vélemények és alternatívák keresésének nincs helyük. A fejlődésről vallott vallási doktrínák szegénységet, egyenlőtlenséget teremtettek, és társadalmi ellentmondások okává váltak.

A szerző végül az iszlamizmus felemelkedésével foglalkozik, mellyel kapcsolatban a gonosz megléte nem tagadható, de a másik vetülete mint a változásért fellépő erő sem utasítható vissza.

Váratlan fejlemény, hogy a hidegháború utáni időszakban a vallások és etnikai hovatartozások új hulláma, gyakran erőszakos formában és különböző neveken, kihívást intéz a nemzetközi rend felé. Nyugaton, ahol a vallás marginalizálódására számítottak, talán arra nem gondoltak, hogy a vallási újjászületést és az iszlám megújulását a modernizmus és a piaci fundamentalizmus okozza. Az iszlám világ hosszú ideig marginális szerepet töltött

be a világban. Az iszlám forradalmárok, az iszlám fenyegetettsége, kultúrájuk, sőt maguk elidegenedése miatt harcoltak, hogy a moszlim politikát különféle iszlám mozgalmakká alakítsák át.

A Nyugat nemcsak meghódította és gyarmatosította az egész világot, de majdnem mindent meg is határozott. Sok moszlim megrökönyödésére a modern nemzetállamnak semmi köze a Mohamed próféta által létrehozott állam elképzeléséhez, ezért az iszlám fundamentalizmus feltámadása a világ sok részén, a szekularizáció elleni reakció, egy olyan világ ellen, ahol megnyilatkozások alternatív csatornái nem léteznek, a nyugati értékek globalizációja alássa a meglévő társadalmi és kulturális értékeket. Ennél is fontosabb, hogy sok csalódott és elszegényedett ember számára új identitást és az élet új értelmét adja.

A politikai iszlamizmus átalakulóban van egy ellenzéki, marginalizálódott politikai formából egy hegemoniaellenes mozgalmá, mely frontvonalon harcol a Nyugat és a „többiek” között. A jelenlegi terroristatámadások kevésbé a civilizációról, mint a politikáról szólnak. A Nyugatnak fel kell ismernie és meg kell értenie, ezek az esetek nem a vallási iszlamizmus okai, hanem az egyenlőtlenség, szegénység okai, melyeket a piaci kapitalizmus globalizációja okoz.

Galló Judit

Nacionalizmus és demokratizálódás. Szlovákia és Szlovénia politikája

*Harris, Erika: Nationalism and Democratization. Politics of Slovakia and Slovenia.
= Ashgate Publishing Limited*

Az 1989-es év fordulópontot jelentett a világtörténelemben. Európa majdnem félvérszázados merev keletre és nyugatra történő felosztása, a hidegháborús rendszer bipolaritása és kiszámíthatósága, valamint a politikai változások könyörtelen elnyomása két év alatt megszűnt. 1991-re a kommunizmust mint politikai rendszert felszámolták, és a három többnemzetű kommunista federáció, a Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia feloszlott. Az utódállamokban a demokratikus struktúrák kialakítását mindenütt etnikai és nemzeti konfliktusok kísérték.

Egy évtized múltával három dolog vált világossá, a posztkommunizmus egyenlővé vált a demokratizálódással, a posztkommunizmus demokráciába való átmenetei nagyon eltérő eredményekhez vezettek, és a demokratizálódás elválaszthatatlanná vált a nemzet kérdésétől. A könyv témája ennek a három kérdésnek a kapcsolata, az elemzés tárgya pedig a köztük lévő kapcsolat.

A könyv eltér a posztkommunizmus hagyományosabb leírásaitól, és az átmenet magyarázatához egy elemet nagyít fel, a nemzetet és annak identitását. Célja a nacionalizmus és a demokrácia közötti kapcsolat bemutatása egy nagyobb keretben, mely a posztkommunista Kelet- és Közép-Európa, az új független demokráciákra összpontosítva, Szlovákia és Szlovénia esettanulmányain keresztül.

Két egymással kapcsolatban álló kérdésre próbál választ találni, az egyik: mi a nacionalizmus szerepe a demokratizálódási folyamatban, a másik: a nacionalizmus milyen körülmények között egyeztethető össze a demokratizálódási folyamattal. Ezzel kapcsolatban az első megállapítás, hogy a demokratizálódási folyamatban a nacionalizmust nem lehet általánosítani, önmagában is összetett folyamat, melyet a demokratizálódó társadalom politikai helyzete befolyásol. A politikai helyzetet a nacionalizmus és a demokrácia

közötti egyensúlyt meghatározó és ahhoz hozzájáruló tényezők összességének tekintik. A számításba vett tényezők széles spektruma jelzi, hogy a könyv nacionalizmussal kapcsolatos megközelítése objektív, azt az új államok zavaros és mindenre kiterjedő változásai szerves részének mutatja be.

A nacionalizmus és a demokrácia összeegyeztethetősége a célkitűzéseik összeegyeztethetőségétől függ. A célkitűzések az időszak politikájától függően változnak, és e szerint változik a nacionalizmus szerepe is a demokratizálódási folyamatban. Minden vizsgálódás arra utal, hogy a nacionalizmus segítette a politikai változásokat a volt kommunista országokban. Az is egyértelmű, hogy a nacionalizmus szerepe a demokratizálódási folyamat elején pozitív, a vita csak arról szól, hol van az a határ, ameddig a nacionalizmus pozitív marad.

A nacionalizmus tanulmányozása elsősorban politikai okairól és következményeiről szól. A szerző a nacionalizmust egy bizonyos politikaként fogja fel, mely politikai célok megfogalmazására és előmozdítására koncentrálna egy nemzet vagy nemzeti csoport nevében. Ennek következtében a nacionalizmus nem egy, az állam nevét viselő nemzet cselekedeteire vagy politikájára korlátozódik, hanem az állam határain belül élő más nemzeti csoportok politikájára és cselekedeteire is.

A nemzetiségi hovatartozás egy etnikai csoporthoz való tartozáson alapuló társadalmi kötelék. A nemzeti és etnikai csoport közötti különbség abban rejlik, hogy az etnikai hovatartozás szigorúan kulturális jellemző, ahol az összekötő kapocs elsődlegesen a közös eredet és nem az állam jogi szerkezetéhez való hűség.

Az állam jogi fogalom, határozott területet és politikai, adminisztratív intézmények összességét jelöli. A nemzetállam egy nemzeti csoport által lakott államot jelent. A legtöbb állam azonban több nemzeti csoportból áll és így tehetünk különbséget a domináns nemzet és a kisebbség között. Ezekhez a meghatározásokhoz kapcsolódik a nemzetépítés és az államépítés közötti különbségtétel.

A könyv nyolc fejezetből áll, az első a tanulmány kereteit határozza meg, Kelet- és Közép-Európa jelenlegi nacionalizmusára koncentrálna, és arra a következtetésre jut, hogy a nacionalizmust számos tényező váltja ki. A szerző véleménye szerint egy adott nacionalizmus és jelenlegi megnyilvánulásának megértéséhez történelmi kialakulásának ismerete szükséges, ezért a könyvben a történelmi örökség és az átmeneti helyzet közös témaként szerepel.

A második fejezetben a nacionalizmus és a demokrácia közötti kapcsolat elméleti vonatkozásban szerepel. Egyrészt a kapcsolat kritikai vizsgálatát, másrészt az esettanulmányokat tartalmazza. A központi téma két egymást átfedő, de koncepcióban eltérő folyamat a nemzetépítés és az államépítés összeütközése. Egyértelmű különbséget tesz az etnikai szolidaritás, a nemzeti identitás és egy politikai közösség identitása között. Felhívja a figyelmet a politikai egységre mint a demokrácia előfeltételére, valamint a nemzeti önrendelkezésnek az ilyen egység kialakulásában betöltött szerepére.

A következő négy fejezetben esettanulmányok szerepelnek. Minden esettanulmány két egymás utáni fejezetben jelenik meg, az elsőben a korábban többetnikumú államokban a nemzeti és politikai fejleményeket mutatja be, a másodikban pedig a függetlenné és demokratikussá váló átmenet politikáját. Ezt a független Szlovákia és Szlovénia társadalmi, politikai és kulturális körülményeinek elemzése követi. Így ezekben a fejezetekben szól a Csehszlovák állam kudarcáról, arról, hogy nem tudott egységes politikai nemzetet létrehozni. Visszatekintve, Csehszlovákia felbomlását nem a lakosság akarta, és ez a független Szlovákia politikai elitjének kialakulására súlyos következményekkel járt. Szlovákia politikailag és etnikailag megosztott volt, a meggyőződés és irányítás hiánya

járult hozzá a jelentős mértékű nacionalizmushoz. A nacionalizmus negatív szerepét a szlovák demokratizálódási folyamatban a szlovén helyzettel állítja szembe a szerző.

A hetedik fejezet a hidegháború utáni nemzetközi környezettel foglalkozik, az európai integrációra és a nemzetnek a globalizáció korában betöltött szerepére összpontosít. Ezt követően egy elméleti és empirikus leírás következik a nemzeti identitás és a külpolitikaformálás közötti kapcsolatról általában, valamint Szlovákiában és Szlovéniában.

A záró gondolatok a könyvben felvetett fő kérdéseket kapcsolják össze, és a szerző három megállapítást tesz. Először, a demokrácia nacionalista megkérdőjelezése etnikai politikából származik, mely etnikai vagy nemzeti identitás megerősítésének eredménye egy csoport helyzetének javítása érdekében. Emiatt feltételeznünk kell, hogy a nacionalizmus, az előre látható jövőben, világunk állandó jellemzője lesz. Másodsor, a nacionalizmus klasszikus elméletei kevésbé fordítanak figyelmet a nacionalizmusnak az új poszt-kommunista demokráciákban való jelenlétére. A jelen nacionalizmus új eleme a nemzetépítésnek, államépítésnek és nemzetközi integrációnak egy folyamatba, a demokratizálódási folyamatba való sűrítése. Harmadsor, a demokrácia és a nacionalizmus közötti kapcsolat a partneri viszony és kihívás között ingadozik. Amennyire a nacionalizmus mobilizálható, annyira csökkenthető, és ez az a pont, ahol a demokrácia a legfontosabb szerepet játssza.

Galló Judit

Szlovák identitás és az európai integráció

*Schönfeld, Roland: Slowakische Identität in der Europäischen Integration.
= Südostdeutsche Mitteilungen, 41. Jg. 2001. 3. H. 252–262. p.*

Az eszmefuttatás egyetlen nagy fohász „Szlovákiáért”, amely előadás formájában hangzik el a 2001 októberében Berlinben tartott szlovák–német gazdasági együttműködési konferencia érdekesebb szakelőadásai mellé. Éppen retorikai jellegében roppant tanulságos olvasmány. Érzelmi húrokat pengetve, panaszosan sorolja elő e nemzet ezer éves sérelmeit, melyeket – mítoszok Nagy-Morva Birodalmának rövid idejű védettsége után – a geopolitikai környezet szorításában elszenved (elnyomatás, alávetetés): osztályrésze a szolgasors a magyar honfoglalás pillanatától (a magyarok „vad lovasnépe” igájában), a térszűrés és szociális lesüllyedés a telepített német bányavárosok fejlődésével; a szlovákság a fő kárvallottja a huszita és a török rabló-hadjáratoknak, a magyar nemesi felkelések zavargásainak meg a protestáns-üldözéseknek. Folytatódik mindez a 19. század magyarosító politikájával, a 20. században a magyaroktól történő elválás után a csehek fölénykeresésével, 1945-ben a rövid időre (sajnos, Hitler oldalán) kivívott önállóság visszarendezésével. 1989 „bársonyos forradalma” második lépésben végre azonban elhossa a szlovák nemzeti fejlődés – a hazafiak mindenkori tisztult eszményeivel és kitartó küzdelmével kiérdemelt – révbe érkezését: az önrendelkezés szilárd alapokon álló megvalósulását a csehektől való békés, de végleges elválás útján. Addig a szlovákság mindig más népek „árnyékában” vagy éppen uralma alatt élt. A küzdelmes, vereségekkel sújtó történelem magyarázza a szlovák mentalitás önbizalomhiányát, bátortalanságát a népek versenyében, így a mozgékony, vállalkozó szellemű csehekkel vagy az öntudatos és büszke magyarokkal szemben is. A pozitív oldalon említhető vonások: a szerénység, az alkalmazkodókészség, a szívósság és az áldozatkészség, – a szlovák nemzet ezekkel az értékekkel megy az Unióba.

Nem marad el az aktív szlovák részvállalás jelzése az időközben véget ért cseh–szlovák együttélés megteremtésében és fenntartásában: 1918-ban M. R. Štefánik együttműködése Masarykkal, Dubček eredeti szlovák illetősége, a „Prágai Tavasz” mellett a „Pozsonyi Tavasz” felragyogása. Husák szerepe a szovjet-csatlós pártállam új megszilárdításában kevésbé pozitív kiemelését kap. A csehekkel közös állam eredeti felvállalásának motívumaként ott szerepel a német és osztrák–magyar revanstól való félelem. A közös állam ellen szólók más oldalról joggal nehezményezték a csehek könnyelmű világiasságát, felelőtlen klérusellenességét.

Az 1918, illetve 1945 utáni szlovák–magyar viszony vonatkozásában már nem merül fel a kisebbség – ezúttal a mintegy 600 ezres létszámú magyar etnikum – másodrendű kezelésének a gondja. A közeli vagy távoli múltból fakadó ellenérzésekkel logikusan magyarázható a politika rangjára emelt magyarellenesség 1945-ben és később. A Beneš-dekrétumok magyar vonatkozásai egyáltalán nem kerülnek szóba, annál inkább „a magyarországi szlovákok kényszerkitelepitése” (elűzése: Vertreibung) (!). A 150 ezer kárpáti-német döntő többsége 1944/45 telén a közeledő orosz front elől menekülve hagyja el honát, a többiek „rettenetes sors éri”. (Kitől, hogyan? – Nyitva marad a kérdés, nyugodtan az „oroszokra” lehet érteni a tettességet.) A rendszerváltást követően 10 ezer, önmagát németként meghatározó állampolgár él és élvez kisebbségvédelmet Szlovákia területén. Mečiar kezdeti megszorító politikája a magyarok irányában kiváltotta az Európai Unió rosszallását, ettől eltekintve az előadás nem szól róla különösebben elítélőleg. A konferencia résztvevői rövid, szenttelen áttekintést kapnak a magyar–szlovák pártpolitikai viszony pillanatnyi állásáról. Az EU figyelmeztet a roma-helyzet késlekedő rendezésére, a rasszista megnyilvánulások jelentkezésére is.

A harmóniára törekvő, egysíkú szlovák önjellemzés észrevétlenül megy át az EU-kompatibilitás kérdéskörére, de végleg ide billen a hangsúly a gazdaság felkészítése, a szervezett bűnözés visszaszorítása témájában. Minthogy az „identitás”-kérdés valamilyen elemző tárgyalására végül sem kerül sor, „identitáson” a szöveg-összefüggés szerint az „önrendelkezést” kell értenünk, aminek egy részét, noha évszázadok nehéz küzdelme árán csak nemrég vívta ki, Szlovákia most készséggel adja fel az európai távlatért.

Komáromi Sándor

Montenegró a reformok útján

Djukanović, Milo: Montenegro auf dem Reformweg; Stefan Lehne: Montenegro im Kontext der Europäischen Integration. = Südosteuropa-Mitteilungen, 43. Jg. 2003. 3. H. 4–8 p.; 10–16. p.

A müncheni székhelyű Südosteuropa-Gesellschaft nyugat-balkáni témakörű politikai konferenciasorozatának negyedik rendezvényét Montenegrónak szentelte. (Herceg Novi, 2003. március 28–30.) A konferencia az új szerb–montenegrói államszövetség kisebbik tagjának politikai helyzetét és jövőbeli fejlődésének aktuális kérdéseit kívánta megvitatni az oktatás-nevelés, a tudománypolitika, a médiaviszonyok, a kultúra, a gazdaság vagy éppen a jogharmonizáció területén. A résztvevők többségükben az Európa Tanácsot és a Német Külügyminisztériumot képviselték. Előadást tartott M. Djukanović, Montenegró miniszterelnöke is. A tanácskozás légkörére rányomta bélyegét a röviddel azelőtt történt politikai gyilkosság, amelynek Z. Djindjić szerb miniszterelnök esett áldozatul. Itt a montenegrói miniszterelnök, illetve S. Lehne, osztrák külpolitikai szakértő, az ET Titkársága balkáni munkacsoportja vezetőjének előadása alapján idézzük a tanácskozás gondolatait, melyek az erős protokoll köntösében is tárgyyszerű elemeket tükröznek.

A miniszterelnök egyfajta (óhatatlanul szubjektív) értékelést adott országa helyzetéről. Montenegró eszerint az egykori Jugoszlávia „egyetlen” olyan utódállama, ahol a politikai instabilitás nem torkollott fegyveres konfliktusba, és az eltelt évek során a stabilitását meg is teremtette. A 2002-es parlamenti választások óta szilárd kormánya van, megkötötte azt az egyezményt Szerbiával, amelynek útját az EU egyengette, és fejlődnek a kapcsolatai Horvátországgal. Egész sor program született a gazdaság, a képzés, a bűnözés visszaszorítása, a társadalombiztosítás, a környezetvédelem szakterületein. A kormány eltökélt azokat a reformokat illetően, amelyek a társadalmi és gazdasági viszonyok zavartalan fejlődését, nem utolsósorban az ország „európai” jövőjét hivatottak elősegíteni. A Szerbiával egybefűző államszövetség körültekintően egyeztetett balkáni politikára kötelezi a montenegrói vezetést, ugyanakkor nem korlátozhatja abban a törekvésében, hogy adott kérdésekben a helyzetnek és a lehetőségeknek megfelelő, egyéni elképzeléseknek is teret engedjen. Vonatkozik ez különösen az európai standardhoz való közelítés különböző konkrét területeire, amiben a montenegrói társadalom igényli a külföld további, hathatós támogatását is.

Az ET képviselője a tragikus belgrádi eseményre utalva rámutatott a balkáni stabilitás még mindig nagyon törekeny helyzetére. Ebben, úgy tűnik, oroszlánrésze van a politikával összefonódott korrupciónak és bűnözésnek, s napjainkban ez a balkáni fejlődés legnagyobb gátja. Szükségesnek tartotta hangsúlyozni: nem igaz, hogy a szerb–montenegrói államszövetség létrehívása valamiféle, ún. Solana-diktátum eredménye volna, hanem valószínűleg a két tagállam felelős, szuverén döntéséből született meg. Az államszövetség jövője is a felelős és őszinte együttműködés gyakorlatának fenntartásán áll. Az Európai Unió egyébként őszintén kívánja a „próbaházasság” sikerét, mielőtt a két állam európai integrálásának menetrendjét valamikor a jövőben kitűznék. Annyi bizonyos: az Unió számol ezzel a lehetőséggel, s ezt a közeljövőben, megfelelő alkalmak során nem mulasztja majd el kinyilvánítani. Egyébiránt nehéz feladatok elé néz mindkét fél már az intézmények hathatós reformjának véghezvitelében is. Montenegró eddig is tetteivel bizonyított reformtörekvése elismerésre érdemes.

Komáromi Sándor

Törökország, a kurdek és az Európai Unió

Zapf, Uta: Perspektiven des EU-Beitritts der Türkei. = Südosteuropa Mitteilungen, 41. Jg. 2001. 4. H. 343–347.

Gürgey, Gülistan: Vom Schrecken des Krieges ins Elend der Gecekondu: Die Lebenssituation von kurdischen Inlandsflüchtlingen in der Türkei. = Südosteuropa Mitteilungen, 2001. 3. H. 290–306. p.

A török EU-integráció elég régi kérdés Törökország hagyományos NATO-tagsága révén, az ország periferikus elhelyezkedése és kulturális távolsága okán egyszersmind problematikus, is, és ezért elhúzódó. Már az EGK-időkben, a '60-as években napirenden volt a társulás – a szabad letelepedéssel és a vámunióval egyetemben. Áttörésre azonban nem került sor, főképp, mert vitás maradt (Nyugat-Németországot kivéve) a munkaerőpiac teljes körű megnyitása. Törökország végül 1987-ben kérte felvételét hivatalosan az Unióba. Két évvel később foglalt állást az Európai Bizottság – negatívan, az éppen válságosra fordult és az európai normákhoz képest amúgy is hihetetlenül elmaradt török gazdasági és belpolitikai helyzet (emberi jogi helyzet, kurdkérdés) miatt, de kilátásba helyezte az egyeztetést egy későbbi időpontban elképzelhető csatlakozást illetően. Ezt az egyeztetési tervet akkor Görögország vétója húzta keresztül, amiben az égei-tengeri birtok-vita, valamint a ciprusi kérdés játszott közre. 1995-ben mindettől függetlenül létrejött a vámunió

Törökországgal. Majd ezek után az 1997-es luxemburgi csúcspont (például görög vonatkozásokban) kemény feltételekhez kötött tárgyalási ajánlata nagy „csalódást” jelent a kérelmező számára, amit hangsúlyosan nehezményez is: harmadrangú jelöltnek érzi magát a rendszerváltó kelet-európai körből érkező új várományosokkal vagy akár Ciprusal szemben. A dialógus azért folytatódik, haladás tapasztalható bizonyos jogi normák kodifikálása tekintetében. Végre 1999-ben, a széles körű EU-bővítési programot körvonalázó helsinki csúcsertekezlet Törökországot is besorolja az aktuális bővítési körbe – azonos feltételekkel, mint a többi jelöltet („koppenhágai kritériumok”). Az ország-program kidolgozása 2001 márciusára meg is történt; ez tartalmazza mindazokat a reformokat, amelyeknek megvalósítását az EU-tagság megköveteli: a gazdaság privatizálásától, a férfi–nő-egyenjogúsításon át, a „nyelvhasználatig” (ez lényegében a kurdkérdés), illetve az intézményi demokrácia teljes körű kiépítését általánosságban, ami többrendbeli alkotmánymódosítást feltételez. Kompromisszumként Európa eltekint az előzetes görög–török megegyezés elérésétől mint alapfeltételtől.

A müncheni Súdosteuro-pa-Társaság és az ankarai, valamint az antalyai egyetem közös konferenciája 2001. szeptember végén tanácskozott a csatlakozás előkészítésének állásáról. A folyóiratban publikált vitaindító röviden áttekinti: mi szól maximálisan Törökország EU-befogadása mellett, és melyek azok a körülmények és problémák, amelyek okán a többször a megkezdett egyeztetések és tárgyalások állandóan megakadnak. A csatlakozás mellett szól:

- Nyugat-Európa-szerte moszlim vallású polgárok milliói élnek és dolgoznak békeségben, sokan már 30-40 éve; Németországban például éppenséggel 2,8 millió török, akiknek egy kisebb része az állampolgárságot is felvette. A bevándorlás ma is élő folyamat.
- Törökország 80 milliónyi lakosa jelentős arányban bővítené az EU belső piacát, illetve válnék maga is annak részesévé.
- Törökország mint hagyományos NATO-tag kívülállása az Unió ellentmondásban áll az EU stabilitási és biztonságpolitikai koncepciójával; Európa és Törökország kölcsönös előnyére szolgálna a török csatlakozás. Stabilitási oldalról az USA is mélyen érdekelt Törökország EU-csatlakozásában.
- A fekvésében az európai kontinensre átnyúló közel-keleti államot orientális hagyományai egyfelől fontos hídfővé avatják Európa és az iszlám kultúra (immár a volt szovjet utódköztársaságokat is érintő) kapcsolataiban, másfelől politikájának, berendezkedésének hagyományos laicizmusával védelmet nyújt az iszlám fundamentalizmussal szemben.

Más oldalról felmerültek és felmerülnek megfontolások mint a kultúrák (és nem csak a vallás) erős különbözősége, ami a török társadalom egy része számára is kérdéssé teszi az európai integrációt: egy európai beállítottságú közvélemény országán belül is ütközik a nemzeti, helyi hagyományokat féltő, elzárkózó szemlélettel. A kultúrák közötti teljesebb megértés terén Európában akad még tennivaló (miközben cáfolhatatlan konszolidáció tanú vagyunk a betelepült törökök, arabok hétköznapiiban), s a törökség belső megegyezése is szükséges az integráció vállalásához. Ami az intézményi kérdéseket illeti, elég hosszú a témák sora, az időközben elért megoldások esetenként még mindig nem tükrözik az európai standardot.

Az előadás természetesen már nem követi a felkészülésben a konferencia óta elért eredményeket, annyi azonban bizonyos, hogy a török csatlakozásra a 2004-es bővítési alkalom keretében sem kerül sor. Minden bizonnyal a kurdkérdés az egyik legnehezebb téma, amely-

nek demokratikus kezeléséhez a törvény betűjén kívül a szelleme és a végrehajtási gyakorlata is adekvát formában megkívántatik. Hogy micsoda szakadékbá jutott a kurd–török viszony, azt a folyóirat eggyel megelőző számában közzétett elemzés szemlélteti.

* * *

A kelet- és délkelet-törökországi kurdok sokmilliós tömegének régi-új anatómia-követelése, és különösen a Kurd Munkapárt (KMP) harcias fellépése az 1980-as évek közepétől váltotta ki a hatalom újabb katonai válaszlépését, ami abból állt, hogy a törvényen kívül helyezett mozgalom felgöngyölítése és pacifikálása ürügyén a kurdok lakta vidékek falvait (kivéve, ha a lakosság kollaboráló „faluőrökkel” tudta biztosítani magát) fegyveres erőszak útján sorra kiürítették, felégették, a visszaszivárgás ellen elaknásították, a földet és legelőket elpusztították. A menekülő lakosság a környező nagyobb településekre, onnan is tovább üldözötve földönfutóként a távolabbi városokba húzódott, vagy külföldre szökött. A hivatalosan „belső migrációnak” beállított és arányaiban lekicsinyítve adatszűrt etnikai tisztoztatás 11, szükségállapot alá vont tartományban és ezek tágabb környezetében közel ezer települést, több ezer tanyabokrot érintett, és legkevesebb 3-400 ezer menekültet eredményezett, emellett több mint húszezer közvetlen áldozatot követelt (civillek, kormányerők, illetve zömmel KMP-aktivisták). A szükségállapot, a városokra is áterjedt fegyveres összetűzések és zavargások, a bevezetésre került élelmiszer-embargó stb. miatt távozó összes menekültlétszám akár több millióra is tehető. E szám becslése a városok népszerűség-robbanásának adataiból ered. A fenti adatokat a kormányellenzék által 1997-ben kikényszerített parlamenti vizsgálóbizottság szolgáltatta egy évvel később, de különböző civilszervezetek is foglalkoztak és foglalkoznak a becsléssel. A közvetlen áldozatok mellett (harcban elesettek, elhurcoltak, eltűntek stb.) a menekültek embertelen életkörülményei további tömeges veszteségekre vezettek és vezetnek. A menekültekkel telnek meg a nagyvárosok peremén földből kinövő, közművesítetlen, minden közellátást nélkülöző bódévárosok, Ankarától Izmirig és Isztambulig (ezek elhíresült török elnevezése: „gecekondu”), zömmel itt élnek éveken keresztül biztos megélhetés, a gyerekek iskoláztatása stb. nélkül, vagy pusztulnak el élelmezés, gyógyellátás hiányában. A kordában tartásra kieszelt praktikák sorában egészen egyedi a bódélakók telepen kívüli mozgáslehetőségét szabályozó „vízumkényszer”. Az akut járványveszély egyetemlegesen fenyegeti a környezetet. A délkelet-európai zöldhatárokon is mind nagyobb számban tűntek fel csoportjaik.

A hatalom mostani eljárása méltán emlékeztet a 20. század eleji örmény- vagy görögüldözés borzalmas eseményeire, ezúttal épp csak azok módszeres és nyílt tömeggyilkosságai nélkül. A cselekmény a kurdok vonatkozásában egyébként ciklikusan ismétlődik már az 1930-as évek óta, a '80/'90-es években a minden korábbinál szélesebb körű ellenállás nyomán azonban totális formáját öltötte, ami kimeríti a népirtás tényállását. Törökországban ez, NATO-tagsága és EU-s ambíciói ellenére szabadon megtörténhetett, körülbelül egy időben a balkáni népirtás külső kényszerrel legvégül leállított hullámaival. A kormány bizánszt elkönnyelheti, hogy hosszabb időre sikerült ismét legyőznie a kurdokat, de legalább is fegyverszünetet diktálhat. A településhelyek kiürítésével, egész környezetük feldúlásával ezúttal akár halálos sebet is kaphatott a törökországi kurd honos kontinuitás, akkor is, ha sor kerülhet nagyobb arányú visszatelepedésre, hiszen házaikkal együtt föltehetőleg az emlékhelyek is elpusztultak.

Azzal, hogy a '90-es évek végén a kormány egyelőre „megnyerte” a maga kurd-háborúját, megindulhat a kurd helyzet békés rendezése. Ezt most Törökország csatlakozási fo-

lyamata keretében az EU is kikényszerítheti. A békés rendezésre, sajátos aszinkronban az eseményekkel, egyébként már 1991 óta léteznek programok. Ezek összefoglalásával és kiegészítésével zárja helyzetértékelését az itt ismertetett beszámoló. A rendezés alapja, akármilyen helyrehozhatatlan veszteségekkel is, a szükségállapot feloldása, illetve az óshonos körzetekbe való visszaköltözés. A menekültek általában a visszatelepedésre szavaznak. Ennek érdekében óriási költségekkel természetesen újra fel kell építeni, revitalizálni kell mindazt, amit a hatalom hősiiesen elpusztított. Ebben majd segíthet az Unió. 2000 májusában kelt a harcokért is felelős Nemzetbiztonsági Tanács kellő szemérmességgel nevesített „keleti–délkeleti akcióterve”. El kell végezni a kárfelmérést, és kártalanításban kell részesíteni az elüldözött csoportok egyéneit. A gyökeres rendezés politikai alapfeltétele: a kurd identitás hivatalos, alkotmányban rögzített elismerése, ami a demokratikus jogok általános kiterjesztésével betöltheti hivatását. Tartozékai: a kurd anyanyelv második hivatalos nyelvi státusa, az anyanyelvi szolgáltatások rendszerének kiépítése, a kurd vidék átfogó területrendezése és fejlesztése, beleértve a kultúrtáj rehabilitációját. E tennivalók körében születnek is kormánytervek, amelyek még nagyon messze állnak a végrehajtástól, azonkívül még mindig politikai számításokkal operálnak (kényszer-visszaköltöztetés új, összevont lakóhelyekre stb.). A végre elérhető EU-csatlakozás reményében, vagy majd a már megvalósult EU-tagság viszonyai között előrehaladó török demokratizálódás legoptimálisabb kereteiben is hosszú és nehéz utat jelent a kurd másság integrációja, de Törökországnak ebben a kérdésben más lehetősége a továbbiakban nincsen.

Komáromi Sándor

Görög–török dilemmák és Ciprus EU-csatlakozási folyamata

*Loizides, Neophytos G.: Greek–Turkish Dilemmas and the Cyprus EU Accession Process.
= Security Dialogue 2002 Prio Sage Publications, 33(4) vol. 429–442. p.*

2002-ben Görögország és Törökország, valamint Ciprus két közössége komoly dilemma előtt állt: vagy még együttműködőbb politikát folytatnak, vagy elveszítik az EU-bővítéssel járó lehetőségeket és előnyöket. Ez a dilemma egyre szorítóbb, mivel az ország továbbra is a következő bővítési kör jelöltje, miközben török megtorlástól tartanak, de a politikai rendezésben is reménykednek. A tanulmány Görögország és Törökország külpolitikáját hasonlítja össze annak bemutatására, hogy a bővítési folyamat ösztönzőinek és nyomásgyakorlásának miért nem sikerült megegyezést elérnie a ciprusi tárgyalásokon, továbbá hogy az EU-politika elősegíthet-e egy megállapodást, nemcsak a felajánlott ösztönzőktől, hanem attól is függ, hogy ezeket az ösztönzőket és kihívásokat hogyan fogalmazzák meg a politika főáramában, Görögországban és Törökországban.

A Ciprusról szóló tanulmányok többsége a szigeten élő görög és török közösségekkel foglalkozott, és csak nagyon kevés a két anyaország politikájával, bár Ciprusral való kapcsolatokat tanulmányozni szükséges. A két közösség Cipruson nemcsak egymással áll kapcsolatban, hanem a két anyaországgal is, Törökországnak és Görögországnak jelentős hatása van a sziget közösségeinek politikai választásaira és lépéseire. A továbbiakban a probléma már nemcsak Ciprust magát érinti, hiszen az EU-bővítéstől mindkét ország elönyökre számít a térségben. Törökország és Görögország szembenállása vagy együttműködése is közvetlenül befolyásolja Ciprust. A két anyaország előtérbe állítása azért is

fontos, mert az Európai Bíróság Törökországot és nem a török ciprusi hatóságokat ítélte el az emberi jogok megsértéséért Észak-Cipruson. A szerző Törökországnak és Görögországnak az EU-csatlakozás különféle aspektusaihoz való kapcsolatát vizsgálja, két hagyományra, a racionális választásra és kognitívizmusra támaszkodva.

A racionális választás hívei szerint együttműködés akkor van, ha nagyon is érdemes együttműködni. Cipruson a racionális választás nem válasz a legfőbb problémára, amikor úgy tűnik, hogy a feleknek nem sikerül kölcsönösen előnyös kompromisszumra jutniuk az utolsó pillanatban. Ha a tárgyalások Ciprus belépéséig is zsákutcába vezetnek, a racionális választás nem fogja megoldani a központi paradoxont, amely szerint a racionális szereplőknek a konfliktus fenntartása helyett megállapodásra kellett volna jutniuk. Az ilyen megállapodás nemcsak a két közösség számára kívánatos, hanem a NATO és az Európai Unió is elősegíthet és garantálhat egy ilyen megállapodást.

A szerző ezt a paradoxont úgy oldja fel, hogy a racionális választást kognitívizmussal egészíti ki. A kognitívizmus keretekre vagy a valóság egyszerűsített megjelenítésére összpontosít, melyet a döntéshozók az események értékelésére és többféle cselekvéssor közötti választásra használnak. A keretek nagyjából a valóság közfelfogásának felelnek meg, és nagymértékben támaszkodnak a múlt analógiáinak használatára. A nacionalizmus és etnikai konfliktusok tanulmányaiban vannak kognitív keretek, melyek vagy együttműködő, vagy konfrontálódó politikákat támogatnak. A konfrontációs keretek azt feltételezik, hogy egy nemzet vagy bármilyen más csoport olyan helyzetben van, ami kerüli azt, amit illegitim helyzetnek tekint. Másrészt az együttműködő keretek a konfrontációs politikák lehetőségeinek a hiányára és a megbékélés fontosságára mutatnak rá. A nézetek megfogalmazásával egy társadalom különféle csoportosulásai versengenek az általuk hirdetett, akár szembenálláson, akár együttműködésen alapuló politikák fontosságáról, hatékonyságáról és jogosságáról.

A konfrontációs keretek a külpolitika terén együttműködő formákra teremtenek lehetőséget a belpolitikában. A tanulás, különösen az ok-hatás kapcsolat alapvető a konfliktusos szembenálló és együttműködő keretek által meghatározott alternatív cselekvések várható következményeinek értékeléséhez. A tanulási tapasztalatokkal együtt, a belső csoportok versenye és a vezetők egyéni preferenciái erős hatást gyakorolhatnak egyes politikai kérdések megfogalmazására. A kognitív paradigmán belül érvelő tudósok gyakran a megismerés és a külső környezet közötti kölcsönhatás mintáit hangsúlyozzák, szerintük nem az állami lépéseket kell kognitív elméletekre redukálni.

Az EU-bővítés Cipruson azon az elváráson alapul, hogy Görögország és a ciprusi görögök, valamint Törökország és a ciprusi törökök együtt fognak működni egy megállapodás érdekében anélkül, hogy az egyik fél a másik hajthatatlansága révén tússzá válna. Ennek a folyamatnak négy lehetséges kimenetele van.

1. Megállapodás Cipruson, az emberi jogok helyzete javul, Ciprus belép az EU-ba, a görög-török feszültség és a katonai kiadások csökkennek, Törökország közelebb kerül EU-s céljaihoz.
2. Nincs megállapodás (Törökország, ciprusi törökök felelősek), Ciprus belép az EU-ba, az EU megakadályozza a megtorlásokat, ciprusi görögök, törökök nem dolgoznak a megállapodás érdekében.
3. Nincs megállapodás (Görögország, görög ciprusiak felelősök), Görögország konfliktusba kerül az EU-val Ciprus ügyében. Törökország még inkább megtorlással fenyegethet, de saját csatlakozási folyamatát is leállíthatja.
4. Minden fél felelős a megállapodás hiányáért. Az EU-érdeklődés csökken a térség iránt, Ciprus csatlakozása még lehetséges, de a török megtorlások is.

Görögországban, az együttműködés megértéséhez fontos megvizsgálni, hogy a nemzetközi tényezőket hogyan játsszák ki az ország politikai viszonylataiban. Annak, ahogy az EU megfogalmazza a bővítés ösztönzőit és kihívásait, azzal kell összeegyeztethetőnek lennie, ahogyan Görögországban és Törökországban a politikai kommunikáció folyik. A jelenlegi politikai viszonyok összhangban állnak az EU-tagállamok közös normáival, és ez a tendencia pozitívan befolyásolja a ciprusi görögökét egy olyan időszakban, amikor Görögországnak jelentős befolyása van Ciprusra. Görögország korai EU-tagsága ellenére nem tudta politikai előnyét sikeres tárgyalásokká átalakítani a török és balkáni ügyekben. Görögország olyan politikát folytatott, amely korlátozta a görög együttműködést, elszigetelte az országot a Balkánon a macedón kérdés ügyében, és kihívást intézett Törökország ellen a kurdkérdésben. Ez a kognitív keret végül is megszűnt létezni miután Görögország számos válságban nem tudott eredményeket elérni. Ezek az események járultak hozzá a nacionalista keretek hitelvesztéséhez, mivel nemcsak Görögország nemzeti érdekeit fenyegették, de a hatalmon lévő politikai szereplő bukásához is vezethettek.

Ennek következtében alakult ki az együttműködő politika új kognitív paradigmája, felismerték, ha Görögország nem működik együtt, és nem koordinálja politikáját a társ EU-tagok elveivel és érdekeivel, nem élvezheti a tagságból eredő politikai előnyöket. Ez az együttműködő keret vezetett a történelmi döntéshez, hogy támogassák Törökországot, mint jelölt országot, javítsák a kisebbségi kapcsolatokat Görögországban, és a görög, illetve török kormány közeledjen egymáshoz. A görög politika változása hasonló tendenciákat erősített a ciprusi görög közösségben, mivel minden politikai párt felismerte a konszenzus fontosságát.

Az EU-szolidaritás fontosságának felismerésével az együttműködő politika valószínűleg két dologra összpontosít: Görögország támogathatja a Törökország számára vonzóbb javaslatokat, és keményen lobbizhat Törökország csatlakozásáért; másodsorban Görögország bármilyen, általa szükségesnek tartott lépést megtehet, hogy nemzetközi támogatást szerezzen a lehetséges török megtorlások ellen, elsősorban Ciprus északi részének Törökországhoz való csatlakozása ellen. Ez a kettős stratégia új dilemmát jelent Törökország számára: kiaknázni az együttműködés lehetőségeit vagy szembenézni az együtt nem működés növekvő következményeivel. Együttműködéssel Törökország megfordíthatja ugyanezt a dilemmát Görögország és a ciprusi görögök számára, és együttműködő, konstruktív politikai ciklust kezdeményezhet a térségben.

Törökországban a helyzet bonyolultabb, mint Görögországban. Az általános felfogás szerint Törökországnak és a ciprusi törököknek nincs egyértelmű véleményük a konstruktív lépésekről. Ami ennél is zavaróbb, hogy a ciprusi törökök, Ankara támogatásával, megkeményítették álláspontjukat Cipruson. A tárgyalások során Ciprus északi részének elcsatolásával fenyegettek, az elcsatolás emlegetését tárgyalási eszközként alkalmazzák.

A szerző arra a kérdésre keresi a választ, mi magyarázza az együtt nem működő politikát Törökországban. Véleménye szerint az ország számos esetben sikeresen alkalmazta a konfrontációt akár ellenséggel, akár barátal szemben. A vezetők öröksége, pártpreferenciák és a politikai szerkezet, mind kedvez e keret fenntartásának. Míg Görögországban szilárd egypárti kormányok alakulhatnak, Törökországban koalícióra és a katonai vezetés jóváhagyására van szükség. Mindezen, a döntéshozatalban jelenlevő korlátok ellenére, Törökországban is lehetséges az együttműködő politika. Mivel Görögország jelenlegi vezetése igen együttműködő, bármilyen válság esetén kizárólag Törökországot fogják hibáztatni. Ezen túl, az ország EU-csatlakozásának elbírálásakor, a török együttműködést Ciprus kérdésében prioritásként kezelik, ezért a polgári és politikai csoportok bírálják a konfrontációs politikát. A 2002. novemberi választások talán váltást jelenthetnek egy

együttműködő politika irányába. A ciprusi törökök körében hasonló változások figyelhetők meg. Az Európa-barát csoportok Törökországban és a ciprusi törökök körében segíthetnek a térségnek az együttműködés kezdeményezésében.

A külpolitikai folyamatok összehasonlítása Görögországban és Törökországban rámutat, hogy az EU-ösztönzők hozzájárulhatnak a ciprusi megoldáshoz, de csak hosszú távon és akkor, ha minden fél érzi a konfrontációs politika negatív következményeit.

Galló Judit

Csecsenföld vége nincs háborúja

Proskurjakov, Aleksandr: Tschetschenien – Krieg ohne Ende? Strategien des asymmetrischen Kampfs. = Osteuropa, 53. Jg. 2003. 4. H. 252–264. p.

A csceszen háborút egy időre háttérbe szorította a közvéleményben az USA iraki operációja. Ez utóbbinak igen zajos a „lecsengése”, s kezd hasonlóná válni a csceszenföldi küzdelem természetéhez: akcióképes gerilla – ott az atlanti-szövetséges, itt az orosz-szövetségi reguláris erőkkel szemben („aszimmetrikus” hadviselés). Az elemző bemutatja az Oroszország részéről Csecsenföldön bevetett erők összetételét, fegyvernemeit és (titkosított, illetve dezinformációval leplezett) méreteit, a szállítási, élelmezési stb. kiszolgáló háttérrel. Mintegy 100 ezerre teszi az azonos időben aktív, összes bevetett erők létszámát, a titkoszolgálattal bezárólag. Jellemzi a közvetlen bevetésre rendelt egységek 3–6 havonkénti állománycseréjének rotációs rendszerét. A szembenálló fél készültségének ellenben nincsenek paraméterei, hatótávolsága határtalan, mobilitása követhetetlen. Ennélfogva taktikai dezinformációja is csak a legitimitását megkérdőjelező külső támogatottság elemére szorítkozik. Akciói hatékonysága elsősorban meglepetésszerűségükben rejlik. Harcmódora egyebekben kibővül a civil szférára átvitt terrorcsapás vagy túszedés kényszerítő eszközével, a moszlim terrorizmus nemzetközi láncába illeszkedve.

A szakértők elméleti megközelítésben „új típusú” háborúról beszélnek, amely különmű ellenfelek között, divergáló hadviselési formában és hosszan elnyúlva, eldöntetlen eredménnyel folyik. A reguláris és az alak nélküli fél csceszenföldi küzdelmének alapvető ismérve, a formációt tekintve „egyenlőtlen” küzdelem ellenére, az a furcsa kiegyenlítettég, amivel – a hadviselő felek kölcsönös kitarása következtében – a harc lényegében állóháborúvá alakul. Az elemzők szemében felmerül a kérdés: mire számít, s a döntés valós kilátása nélkül miért tartja fent a frontot az egyik és a másik oldal? A gerilla végtelennek látszó, azonosítatlan forrásokból táplálkozó kitarásának megvan az a valószínűsíthető magyarázata, ti. hogy egyszerűen az orosz erő „kifárasztására” játszik. Nem csak a harcoló egységek demoralizálódására számít (ami látható módon végbemegy a növekvő számú dezertálással), hanem az egész orosz stratégia koncepcionális ellehetetlenülésére is – a véget nem érő anyagi ráfordítások és/vagy a halmozódó emberáldozatért viselt morális felelősség oldaláról. Ennyiben új típusú, jellegében a hátszág egészére ráterhelt a stratégia is az „új” háborúban az egyik harcoló fél részéről. A gerilla mindkét szempontból kalkulálhatja az érzelmi-politikai támogatottság elapadását az államszervezeten, illetve a közvéleményen belül. Láthatók is ennek mind határozottabb jelei, lásd például a katona-annyák tiltakozó demonstrációit vagy a moszkvai színházi csata civiljogi következményeit. Nem véletlenül manipulálja a hadvezetés az áldozatokra vonatkozó adatokat. (Távolabbi kórházakban elhaltak statisztikája stb. Az elemzés a félvezető adatszolgáltatás legkülönbö-

zőbb részleteivel szolgál.) A politika és az emberek elfordulása a csecsenföldi érdekek védelmének ügyétől nyilván egyenes arányban nő a veszteségek halmozódásával és fokozódásával. Amikor a „költség” és „haszon” egyenlege különböző gyakorlati és eszmei vonatkozásokban egyértelműen negatívra fordul, a háborúzás előbb-utóbb semmivel sem védhető. A mérleg átbillentésén a gerilla hathatósan „gondoskodik” a maga válogatatlan módszereivel. Kalkulációja során csak azt nem veszi számításba, hogy legalábbis a civil célpontokra mért véres terrorcsapásaival egyszersmind önnön legitimitációját is felőrli. Vagy pedig nem is köti legitimitáció a szándékaiban, eszköze minősíti a célját, s a mérleg-efektus harci formációjából fakadóan nem érinti.

Fölfedezhetők viszont egyéb motívumok is, amelyek életben tartják Csecsenföld háborúját, méghozzá olyanok, amelyek mindkét frontoldalon jelentkeznek, akár egybe is kapcsolják a két oldalt. Ezekkel összefüggésben a civil és katonai szféra gazdasági összefonódásáról, a háborús árnyékgazdaságról van szó. A fő téma: az olajüzlet; ennek nagy évada a végtelenre elnyúló háború. Az elemzés ismert tényként, forrás nélkül utal információkra orosz katonai személyek illegális olajüzleteiről az ellenoldali környezettel. Közismert, hogy emellett fegyverekkel is folyik illegális üzletelés. Ilyenformán a korrupció az az általános közeg, amely a taktikákon és stratégiákon túl ördögi automatizmusba kényszeríti a döntésre nem jutó küzdelem egyenletes ütemét. Úgy tűnik, erről az oldalról gyfajta „közös” érdek, hogy minél tovább eltartson a háború.

Komáromi Sándor

Muzulmánok Európában

Tibi, Bassam: Muzulmańscy obywatele Europy. = Więź, 2003. 7. no. 103–109. p.

Bassam Tibi libanoni egyetemi tanár, az iszlám fundamentalizmus szakértője, annak kérelhetetlen bírálója. Állítja, hogy Európában és Észak-Amerikában számszerűségük alapján a muzulmánok a keresztények és a zsidók között valószínűleg a második helyet foglalják el. Mégis: a muzulmán közösségek integrálódása a többségi társadalmakba számos helyen problematikus.

Nemcsak az amerikai, hanem az európai muzulmán diaszpórára is rávetül a 2001. szeptember 11-ei események sötét árnyéka. Hogy megszabaduljon tőle, igencsak érdekében áll a fundamentalizmus elutasítása, illetve az Európa-opció vállalása. Magyarán mondván: az európai muzulmánok körében az ún. euroiszlám térnyerésére, sőt: uralkodóvá válására volna szükség. Ezt a fogalmat szerzőnk – az afrikaizált hitvallási változat, az afroiszlám régóta létező gyakorlatának és teológiájának mintájára – 1982-ben kezdte használni, illetve megtölteni tartalommal és tennivalókkal.

Az euroiszlám lényegénél és céljánál fogva a muzulmánok számára egyszerre kínálja a muzulmánok maradás és (citoyens értelemben) az európaivá válás lehetőségét. Noha azóta már sokan szegődtek e – talán nevezhetni így – mozgalom hívévé, erőteljes realitássá csak az európai államok és az érdekelt muzulmánok közös erőfeszítései nyomán válhat. Ha ez nem következik be – hangzik a pesszimista jóslat első pontja –, akkor rövid távon a muzulmánok integrációja helyett gettók kialakítására kerül sor, később pedig – s ez a jóslat második pontja – a muzulmánok iszlamizálják Európát.

Az európai kultúra jellemzői a szekularizáltság, a világi tolerancia, a kulturális és vallási pluralizmus, a világi demokrácia (a modern állam), az állampolgári társadalom, amelyben a vallás magánügy. A muzulmánok – természetesen – nem számíthatnak arra,

hogyan az európaiak az ő kedvükért e jellemzőkkel felhagynak. A muzulmán jognak, a sariának, amely sacrum, ezzel az európaiassággal kell „megbékülnie”, „kiegyeznie”, ide integrálódnia. Erre csak a fundamentalisták szerint nincs lehetőség, pedig már Ibn el-Arab (1165–1241) hirdette, hogy a muzulmánok vallásukat „mahabba”-ként – szeretetként – is értelmezhetik, ami lehetővé teszi, hogy egyenrangúnak tiszteljék más vallások híveit. Így hát az euroiszlám bízást lemondhat a más vallásúakkal szemben tanúsított, a fundamentalistákra olyannyira jellegzetes passzív (eltérési, elviselési) toleranciáról, s helyébe aktív, „Európa-képes” toleranciát iktathat. Ezzel párhuzamosan az euroiszlámot valló muzulmán szabadon gyakorolhatja hitét a földrész sokasodó mecseteiben: ebben nem fogja őt senki megakadályozni.

Feladat még, hogy az illetékes államokkal vállvetve el kell szigetelni Európában az ortodoxok és fundamentalisták mind népesebb csoportjait (Németországban a 3,5 millióból mintegy százezren sorolhatók közéjük), amelyek kihasználva a bevándorlók iránti európai toleranciát, visszaélnak a „vendégszeretettel”. (Közelmúltjára tekintettel különösen Németország „könnyelműsködik” e vonatkozásban, s így nem véletlen, hogy a 2001. szeptember 11-i eseményeket jórészt területén készítették elő.)

Éppen ezért: a muzulmánok kulturális integrációjának együtt kell járnia gazdasági és társadalmi integrációjukkal. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az európai kormányok a muzulmán bevándorlási kérelmeket mennyiségi és munkaerő-piaci kritériumok alapján fogják elbírálni. A munkanélküli és a gazdaságilag integrálatlan bevándorlók korántsem csak azért veszélyesek a demokrácia számára, mert képtelenek normatíváit magukévé tenni, hanem azért is, mert fogékonyak a fundamentalizmus ideológiája és a nyomorúság kultúrája iránt.

Az egyiptomi Muhammad Sajjid al-Asmavi, a felvilágosult iszlám egyik nevezetes képviselője nem véletlenségből fogalmazott így: „A muzulmán fundamentalizmus iszlámellenes.” Befelé, a hívő tömegek felé éppen úgy, mint kifelé is, ahol az iszlám imázsának alakulása forog kockán.

Futala Tibor

A fölösleges Intifáda

Zelnick, Bob: The Unnecessary Intifada. = Orbis, 47. vol. 2003. 1. no. 11–20 p.

A szerző a Boston Universityn újságírást tanít, a Hoover Intézet kutatási felelőse; háromhetes izraeli tanulmányútjáról szól a cikk.

A 2000 októberében megkezdett palesztin Intifáda a végét járja. Az amerikaiak által nagy nehezen létrehozott tárgyalások következménye talán a pillanatnyilag éppen csak fennálló egyensúly. A Bush elnöktől legutóbb június 24-én elhangzott állásfoglalás, miszerint Amerika nem kíván terroriztagyanús palesztin vezetőkkel üzletet kötni, mindkét felet elgondolkoztatta. Hogy Arafat rosszul becsülte fel az izraeli társadalom türoképeségét, valamint az európaiak őszinte erkölcsi támogatását, az már korábban kiderült. De egy sor homályos kérdés nem tisztázódott, például, hogy Izrael egyetlen szövetségese, az Amerikai Egyesült Államok meddig nézi tétlenül a nyugati parton zajló katonai föllépést; vagy mennyire osztja az izraeli álláspontot, mely szerint Arafat hamis játékot folytat földkérdésben a tárgyalóasztalnál. Szeptemberben egy újdonsült Palesztin Törvényhozó Tanács ramallahi találkozásán tudtul adta, hogy Arafatot terroristaként kívánják kezelni, s rábírní, hogy mondjon le kabinetjével együtt.

Arafat öröksége az egyik homályos pont. Camp David után, az Intifáda meghirdetésével a palesztinok stratégiai vétséget is elkövettek, és sokkal rosszabb tárgyalási helyzetbe kerültek, mint azt megelőzően voltak. Ezért pedig egyedül Arafatot tették felelőssé a másik oldalon. Shai Feldman értékelése szerint elvette a Fehér Ház és a tabai tanácskozás jó irányát; másodszer pedig a kemény vonalas Ariel Sharon hatalomra jutásával elmulasztott véget vetni az erőszaknak, hogy béketárgyalásokat csikarjon ki. Végül pedig nyíltan csatlakozott a legszélsőségesebb palesztin elemek társaságához, a Hamaszhoz, az Iszlám Dzsihádhoz, stb. Ez vezetett az öngyilkos merényletekhez, illetve az izraeli visszafoglalásokhoz. Szakértők szerint Arafat azt gondolta, hogy Barak után Sharon is tárgyalóképes lesz, illetve hogy az amerikai olajmezők fiai, G. W. Bush meg Dick Cheney jobban szeretik az arabokat az izraelieknél. Miközben Izrael azt sem értette, miért nem elégszenek meg a palesztinok a Nyugati Part, illetve a Gázai-övezet 97 százalékával, egy kelet-jeruzsálemi központtal működő szuverén állammal. A legbefolyásosabb baloldali vagy centrumban lévő, stratégiai, politikai vagy médiaszemélyiségek szerint a palesztin álláspont azt tükrözi, hogy Arafat sosem akart békét, csupán Izrael állam feldarabolását. Szerintük az is nyilvánvaló, hogy Arafat sosem írt volna alá olyan dokumentumot, amely a palesztin menekülteknek az 1967-es határok előtti területre való visszatérését tette volna lehetővé. Egyre inkább úgy értékeli, hogy Oslo csak személyvesztés volt, mellyel Arafat és követői teret nyertek a Nyugati parton és Gázában, ahonnan kampányukat folytathatják a független Palesztin államért, olykor tárgyalással, olykor terrorral. Több magyarázó szerint is a libanonihoz hasonló gerillatevékenységre akart berendezkedni Arafat.

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy az Intifáda első 22 hónapjában Izraelbe csak egy kis számú bevándorló érkezett, míg legalább 250 ezer palesztin vándorolt ki. A szomszédos arab államok nem győzték megállítani az áradatot. Libanon egyenesen olyan törvényt hozott, amely megtiltja a palesztinok földvásárlását, illetve öröklését. Az efféle bárátságtalan lépések több évtizedre előre garantálják a menekült-problémát.

Az izraeli társadalom úgy érzi, hogy az Intifáda belső politikai változásokat is hozott. Jóval többen tartják most magukat jobboldalinak. Oslo a tömeges csalódás kulcsszavává lett. Egy 2002 nyarán közzé tett közvélemény-kutatás szerint az állampolgárok álláspontja megkeményedett, el akarnak válni a palesztinoktól. A többség úgy véli, hogy az Intifáda célja Izrael állam meghódítása. Sokak szerint az izraeli arabok nem lojálisak. 68% nem hisz a békeegyezség létrehozásában, 70–90% szerint az ún. 'A' zónákat meg kell szállni, lezárni, gazdasági szankcióval sújtani, fegyvert kell alkalmazni a palesztinok ellen, és a terroristákat haladéktalanul meg kell ölni.

Ugyanakkor a palesztinok 69,1%-a egyetértett az öngyilkos merényletekkel. Alig kevesebben, 51,1% állította, hogy az Intifáda célja a történelmi palesztin területek visszahódítása, és csak 42,8% megkérdőjelezte úgy, hogy a megszállás ellen irányult a fölkelés. A radikális Hamasz befolyását már ez a felmérés is jól mutatta.

Három nappal Bush elnök közel-keleti látogatását követően Ben-Elieser azt javasolta az arab nyelvű Al-Quds hasábjain, hogy teremtsék meg az izraeli–palesztin konfliktus rendezésének alapjait. A legfontosabb elem, hogy zárjanak be valamennyi gázai és távoli, nyugati-parti települést, s hozzanak létre egy Kelet-Jeruzsálem központú palesztin államot, gondoskodva a Gáza és Hebron közötti palesztin térségről, törvény által biztosítva a menekültek visszatérését Palesztinába, ám Izraelbe nem. Ez a terv nyilvánvalóan Clinton elkép-

zeléseit tükrözi, és a palesztinoktól a visszatérés jogának alapvető megváltoztatását várja el. A tervet a State Department is határozottan támogatja, függetlenül a soron lévő elnöktől, ám a Sharonhoz nem túl közeli körökben. Ez utóbbiak meglepődtek a távoli települések bezárásának ötletétől. Bár azt mondják, hogy Baraktól távol állt Jeruzsálem megosztása. Azt is hangsúlyozzák, hogy az Intifáda bebizonyította, önmagában a papíron történt megegyezés nem hűtötte le a palesztinokat, illetve nem segített megelőzni a fegyverkezés fokozását, és nincs visszatartó erővel például arra az esetre, hogy Irak számára felvonulási terület legyen Izrael ellen a leendő palesztin állam. Épp ezért felettebb kívánatosnak tartják, hogy akár Netanjahu, akár Sharon egy kvázi folytonos izraeli jelenlétet csikarjon ki a tárgyalásokon.

Zelnick úgy véli, hogy a palesztinok számára egyelőre mégsem születik megnyugtató törvény arra – egy akár hónapokig is elhúzódó tárgyalássorozat végén –, hogy történelmi területeikre visszatérjenek. Nem fognak többet elérni, mint a Clinton-terv, és nem vonják ki egyoldalúan az izraeli csapatokat. Főlöské az Intifáda, vér és tűz között formálódik egy új állam.

Kakasy Judit

Irak Szaddam előtt és után

Yaphé, Judith S.: Iraq Before and After Saddam. = Current History, 102. vol. 2003. 660. no. 7–12. p.

Ha Szaddam uralkodása alatti Irakra gondolunk, egy olyan ország jelenik meg, mely jelentős olajvagyonnal, tehetséges és jól képzett emberekkel rendelkezik, majd háborúk és gazdasági válságok sújtják. Az ország egykor önellátó volt a mezőgazdaság területén, büszke volt modern egészségügyi és oktatási rendszerére, ma képtelen iskoláztatni gyerekeit és kezelni betegeit. Valaha nyugatias, világi állam volt 22 egyetemmel, majd alig képes napi négy órán át nyitva tartani iskoláit. Valaha az arab-izlám világ fővárosa volt, ma az elszegényedett középosztálynak könyveit kell eladnia kenyérért. Irak az erőforrások méltányos elosztása tekintetében modell lehetett volna, ehelyett a félelem, a rendőrlám köztársasága lett.

Szaddam Husszeinről elmondható, hogy sok mindennel vádolják, országában azonban népszerű, 2002-ben javított korábbi választási győzelmén. Szaddamot nem lehet világnézettel rendelkező vezetőnek nevezni. Víziója azért van: Irakot az arab világ központjának tekinti, mindenki másra gyanakvóan néz. Éppen ez a vízió tette őt ijesztő figurává. Ő maga igen érdekes ember, akinek az életét és magatartását a történelem, a törzsi kultúra és a hagyományok, a családi értékek és az a törekvése alakította, hogy vezesse, ellenőrizze és alakítsa az arab sorsot.

A kulcskérdés nem az, hogyan maradhatott Szaddam hatalmon, inkább azt kell megvizsgálni, milyen iraki és arab kultúra formázta Szaddamot, és azon kell elgondolkodni, mit jelent ez Irak számára Szaddam után. Irak politikai élete erőszakkal terhelt és instabil volt Szaddam előtt, utána pedig az elnyomás, a félelem és a vagyon által megerősített stabilitás jellemezte. A szerző azt a kérdést teszi fel, hogy a történelem megismételheti-e önmagát Irakban. Vajon az ország kitermelhet egy másik Szaddam-szerű vezetőt, ha megint azok a körülmények alakulnak ki, amelyek hatalomra juttatták. Milyen történelmi tényezők alakították Szaddam gondolkodását, és vajon az utódjait is azok fogják-e.

Uralkodásának három évtizede alatt, életben maradásához két eszközt használt fel, a személyi kultuszt és a maga, valamint Irak újra kitalálásának módját. Törzsi jellemzők-

kel rendelkezik, és ezt használta fel a hűség megszerzéséhez, de ugyanakkor arra is, hogy törzsi keresztapaként uralkodhasson. Az erőszakot és elnyomást nem ő találta ki a saját félelem-köztársaságában, de finomította a módszertant, és növelte az erőszak és terror hatáskörét, jellegét és gyakorlatát. Uralkodásának több mint 30 éve alatt sikerült minden riválisától megszabadulnia. Szaddam nem ideológus vagy elméleti ember, ösztönösen cselekszik. Ha bármilyen politikai filozófiával rendelkezik, az egy arab és nacionalista elmélet keveréke, melyet Irak elsőbbségéről, az iszlám és törzsi értékekről, valamint a pártban és az államban betöltött szerepéről vallott elképzelése eltorzított.

Szaddam számára tanulságos volt az 1958 és 1968 közötti négy sikeres és egy tucat sikertelen puccs, mert megtanította, hogy a katonaságra és a párt-bürokratakra épített hatalom nem lehet sikeres. Így, amikor hatalomra került egy sor újításba kezdett, melyek célja a hatalom megőrzése és Irak zavaros állapotának fenntartása volt. Először is egy új pártot hozott létre, ahol tisztogatás következett az értelmiségiektől, a baloldaliaktól és a katonai hősöktől megszabadult. Az új pártelit vidékről, kis városokból és falvakból érkezett, ahol a törzsi és családi kötődések a legerősebbek. Ugyanakkor klán- és családi hálózatokat mozgósított a katonai és a biztonsági szolgálatokba, a kényszer, az erőszak és a terror intézményeinek vezetését bízta rájuk.

A következő újítása az 1980-as évek elején vált világhosszá. A közeli családtagok vezető pozíciókba kerültek, és az 1980-as évek végére a Szaddam család és törzs tagjai irányítottak minden, Szaddam hatalma szempontjából fontos területet. A törzsek voltak Szaddam végső újításai. A hatalmat a hagyományos törzsfőnököknek és vezetőiknek adta át, első sorban a nagy városokon kívül, az elszigeteltebb délen és nyugaton, az 1990-es évek közepén, amikor a belső rend összeomlott és hatalmát fenyegette. Szaddam politikai filozófiáját talán egy 2000-ben elmondott beszédéből vett részlet jellemzi leginkább. „Tartsd rajta a szemed az ellenségen. Legyél előtte, de ne engedd, hogy messze lemaradjon mögötted.”

Miközben az Egyesült Államok katonai lépésre készülődik Irakban, számos kérdés merül fel Szaddam utódjával kapcsolatban. Egyesek szerint az irakiak képtelenek a vezetésre, erős emberre van szükségük, mint például Szaddam, ha azt akarják, hogy az ország egységes legyen. Mások az irakiakat a régió legdemokratább népének tartják, a leendő új Irakot a demokrácia követendő példájának tekintik a térségben. Ez a „választás” a két nézet között nehezebb és fontosabb lesz az Egyesült Államok számára, mint a küszöbönálló katonai támadás.

Fontos lehet az Irakban élő irakiak nézeteinek a felmérése. Ők valószínűleg kérdéseket tesznek fel a lehetséges utódokat illetően, tudni akarják, melyik ellenzékéről van szó, vajon a száműzetésben élőkéről-e. Tudni akarják, kik is Szaddam ellenfelei, és hol vannak. Azt is tudni lehet, hogy a 3 millióra becsült, száműzetésben élő iraki nem hajlandó együttműködni az Iraki Nemzeti Kongresszus vezetése mellett. Szaddam ellenfeleinek három közös jellemzője van, mindegyikük demokratikus, átlátható, elszámoltatható kormányzást ígér az Irakot alkotó etnikai, politikai és szektáns elemek széles koalíciójára építve. Az is ismert, hogy Szaddam száműzetésben lévő ellenfelei személyesen nem tudnak dönteni, ki vezesse őket, milyen taktikát fogadjanak el, és megosztottak a külföldi hatalmak segítségének elfogadását illetően is. Néhány alapvető elméletben egyetértenek, de ezen kívül alig van bármi más, ami összetartja őket. Legtöbbjük úgy gondolja, hogy a változások gyorsak lesznek, és Irakon belülről kezdődnek, a Nyugattól, elsősorban az Egyesült Államoktól, védelmük garantálását akarják arra az esetre, ha szembeszállnak Szaddammal.

Irak kisebbségi lakosságának, a kurdoknak és a síitáknak ellentétes törekvések vannak, és ezek erőteljes hatást gyakorolhatnak a Szaddam utáni kormányra. A kurdok jelenleg azt próbálják megőrizni, amilyük van, anélkül hogy provokálnák Szaddamot, vagy szembeszállnának az Egyesült Államokkal, mert nem bíznak senkiben. A síita közösség nem egységes, három csoportot alkotnak, számukra a kurd állam kikiáltása és a tartós, amerikai katonai jelenlét Irakban robbanásveszélyes helyzetet teremtene.

A szerző végül arra a kérdésre keresi a választ, mi történik Irakban Szaddam után. Véleménye szerint az Egyesült Államoknak egy kritikus politikai döntést kell meghoznia, mielőtt a katonai csata véget ér, mégpedig azt, hogy kinek adja át a hatalmat. Az iraki száműzetésben, illetve otthon tartózkodó ellenzék is magának fogja követelni, mindegyikük demokratikus hangokat hallat majd annak ellenére, hogy vezetési stílusuk autokratikus és önkényes. Még az is elképzelhető, hogy az Egyesült Államok támadása előtt vagy után valamilyen ellenzéki csoport megteszi az elképzelhetlent, és eltávolítja Szaddamot. Cserében e csoport vezetője számíthat a nagy jutalomra, a hatalomra.

Egy dolog biztosnak látszik, az irakiak többsége valószínűleg gyorsan elhagyja Szaddamot, ha háború közeleg. Kiben bíznak akkor az irakiak, teszi fel az újabb kérdést a szerző. Mivel egymással szemben és szomszédjaikkal szemben is bizalmatlanok és gyanakvók, lehet, hogy sok irakit megnyugtat majd az Egyesült Államok katonai jelenléte, ha mást nem, hogy a lehetséges utódoktól megvédje őket.

A szerző véleménye szerint nehéz megmondani, ki lehet Szaddam utóda, de ha a történelem bármi eligazodást nyújthat, akkor Irak önmagában valószínűleg az instabilitás elhúzódó időszaka elé néz, amikor a koalíciók és érdekek versengenek egymással, ami biztos, hogy nem lesz szép, de akár véres is lehet.

Galló Judit